

რეზიუმე

საქართველოს ისტორიული პროვინციის სამცხის დედაქალაქი მუდამ იყო ოდრხე. ტოპონიმი ჩამოყალიბდა ამგვარად. ოდრე მდინარეს დაერთო მდინარის უძველესი სახელწოდება „ხევი“: ოდრის-ხევი; კომპოზიციის მომდევნო ფონეტიკური ტრანსფორმაციის შედეგად დაიკარგა „ს“ და მეორე კომპონენტის „ვი“. ასე მივიღეთ ოდრხე. ეგ ფორმა დაფიქსირებულია ისტორიულ წყაროში; მომდევნო ეტაპზე დაიკარგა შუათანა „ი“ და ხელთ შეგვრჩა ტოპონიმის დღევანდელი სახელი ოდრხე. ისტორიულ წყაროებში ოდრხე ხშირად არის მოხსენებული; იგი ფონეტიკურად ორი ასპექტით ტრანსფორმირდა: ა) ოდრხე→ოდხე→ოცხე („ძხ“ ქართულში არაპარმონიული, ხოლო „ცხ“ პარმონიული კომპლექსია; ამიტომაც დაუჭირა მას ენამ მხარი); თავის მხრივ, ოცხე კომპლექსს დაერთო დანიშნულებისა და გეოგრაფიული ადგილის მანარმოებელი აფიქსები სა--ე და ასე მივიღეთ პროვინციის სახელდება სამცხე. ფონეტიკური პროცესი: სა-ოცხ-ე → სა-ვცხ-ე → სა-მცხ-ე.

ბ) მეორე ასპექტით ფონეტიკურმა პროცესმა ასეთი სახე მიიღო: ოდრხე→ოდურხე (მიჯრით წარმოსათქმელმა ძნელმა თანხმოვნებმა შიგნით გაიჩინეს „უ“ ხმოვანი; ამით გამოთქმა გაადვილდა); „ძ“ არის აფრიკატი. იგი შედგება ორი ბგერისაგან – დ – ზ. უკან მიდევნებული „უ“ ხმოვნის გამოისობით „ძ“ დაიშალა, დაიკარგა კომპონენტი „დ“ და დაგვრჩა ფორმა ოზურხე. ტოპონიმის სახელად ეგ ფორმა დაფიქსირებულია არჩილ ბაგრატიონის (მეჩვიდმეტე საუკუნის მეორე ნახევარი) პოემაში; ისტორიულ წყაროებში კი ამ „ოზურხეს“ მაგიერ ყველგან წერია ქალაქი ოდრხე. აქედანაც მტკიცდება, რომ ბგერათკომპლექსი ოდრხე „უ“ ხმოვნის ჩართვის შემდეგ გახდა ოზურხე; თავის მხრივ, ოზურხე იძლევა ფორმას ოზურგეთი. ოზურგეთი დღევანდელი გურიის დედაქალაქია. „გ“ და „ხ“ ბგერების ურთიერთშენაცლება მსოფლიო ფონეტიკური პროცესია და საამისო მაგალითი უამრავია. ამრიგად, ოდრხე ფონეტიკური განვითარების მეორე გზის გავლის შედეგად იძლევა კომპლექსს ოზურგეთი.

ისტორიული თვალსაზრისის დასაბუთება: ზოგი მეცნიერი გურულებს მესხეთიდან გადმოსულებად მიიჩნევს. ჩვენ მიერ დადგენილი ფონეტიკური პროცესი ამას ადასტურებს. წამოვიდნენ რა სამცხიდან, გურიაში დამკვიდრებულმა ემიგრანტებმა ახალ ტერიტორიაზე გააშენეს ძველი დედაქალაქის (ოდრხე) მოსახლე ქალაქი ოზურხე-ოზურგეთი. მსგავსი მაგალითები ისტორიამ იცის: ათონი და ახალი ათონი; ისრაელის ბეთლემი და საქართველოს (დუშეთის) ბეთლემი...

საკვანძო სიტყვები: ოდრე, ოდრის-ხევი, ოდრხე, ოდრხე; ოცხე, სამცხე; ოზურხე, ოზურგეთი.

Odzrkhe

Murman Tavdishvili, Professor

Summary

The capital of Georgian historical province Samtskhe was always Odzrkhe. Toponym was formed the following way: Old world “Khevi” (Canyon) was added to the river name “Odzre”: “Odzris-Khevi”; As a result of phonetical transformation of composite “s” and “vi” were lost. That is how we got “Odzrikhe”. This form is mentioned in historical sources. On the following stage ‘I’ was also lost and the current toponym had been formed. Odzrkhe is often mentioned in historical sources. Phonetically it is transformed by two aspects:

1) Odzrkhe→Odzkhe→Otskhe (“Dzkh” is Georgian dissonant and “tskh” harmonical complex.) So, prescription and geographical means of producing “sa” and “e” where added to “Otskhe” complex and the province name “Samtskhe” was formed. Phonetically process is: “Sa-ot-skh-e” → “Sa-vtskh-e” → “Sa-mts-kh-e”.

2) Second aspect of phonetical aspect: “Odzrkhe→Odzurkhe” (Because of hard readied consonants there was added vowel “u” in the middle and the pronunciation was eased. “Dz” consists of two sounds “d” and “z”. The vowel “u” made “d” disappear and it became “Ozurkhe”. This form is being notices in Archil Bagrationi’s novel (17th Century) but in historical sources, “Ozurkhe” is always mentioning as “Odzrkhe”. This points that adding the “u” vowel made “Odzrkhe” sound like “Ozurkhe”. From the other hand “Ozurkhe” makes another form “Ozurgheti”. Ozurgheti is current capital of Guria. The replacement of “kh” with “gh” is worldwide phonetical process and there are many examples of it. So, after phonetical development “Odzrkhe” became “Ozurgheti”.

* * * * *

სამხრეთ საქართველოს რეგიონებიდან ისტორიულად ყოველთვის გამოირჩეოდა სამცხე-საათაბაგო. მესხეთის ამ კუთხეს საათაბაგოს იმად უწოდებდნენ, რომ აქ იჯდა ერისთავი [1], რომელსაც ჰქონდა პატივი, აღეზარდა უფლისწული, ქვეყნის მომავალი პატრონი [2]. უცხო სიტყვა „ათა“ მამას, აღმზრდელსა ნიშნავს; „ბეგი“ – უფროსს, ბატონს.

სამცხის დედაქალაქი გახლდათ ო ძ რ ხ ე. როგორც ისტორიკოსები მიუთითებენ, ოძრხის მიმდებარე ტერიტორიები მცხეთოსის შვილსა რგებია წილად, ხოლო ფარნავაზს აქ დაუსვამს პირველი ერისთავი [3].

ისტორიულ დოკუმენტებში არა ჩანს, ოლონდ ტოპონიმის დადგინების ისტორიული პროცესის წარმოდგენა ძნელი არ უნდა იყოს. აღნიშნულ ქალაქთან ახლოს ჩამოდის პატარა მდინარე, რომელსაც უხსოვარ დროში უნდა რქმეოდა ო ძ რ ე. ჰიდრონიმი გამოიყოფა აფიქსები და ძირი: ო-ძრ-ე. აქ მეგრულ-კოლხური „ო“ იგივეა, რაიც ქართული „სა“, ხოლო ბოლოსართი „ე“ კი ორივე ქართველურ ენაში ერთნაირია. მაშასადამე, სა-ე დანიშნულების მანარმოებლებია: ძირად გვრჩება „ძრ“. ეს ცნობილი შინაარს-მატარებელი კომპლექსია. ის აღნიშნავდა და ახლაც აღნიშნავს მოძრაობას, ძვრას, გადაადგილებას, სვლას, სრბოლას, მდინარებას; გვხვდება სიტყვებში: ძრ-ვა, მო-ძრ-აობა, და-ძრ-ვა და ა. შ. ძირი გახმოვანებული სახით ასე წარმოგვიდგება: ძარ. მაგალითად, და-ვი-ძარ. მაშასადამე, ძარ→ძრ.

უნდა ვივარაუდოთ: უძველეს დროში კოლხური ენების ზეგავლენა მთელ დასავლეთ და სამხრეთ საქართველოზე ვრცელდებოდა და ჰიდრონიმი სტრუქტურულად მეგრულს უნდა დაუკავშირდეს. ამ ტიპის წარმოება ამ ენაში ჩვეულებრივია: ო-ხორ-ე; ო-ჩორჩხ-ე და სხვ. საგულისხმოა, რომ გურიაში, რომელიც კოლხეთის „გური“, ანუ გული, გახლავთ, დღესაც ხმარობენ სიტყვებს: ო-ჭვათ-ო, ო-ჩორჩხ-ე და სხვ. მეგრული „ჭვათ“ იგივეა, რაც ქართული „წვეთი“; ოჭვათო ჰქვია მხოლოდ იმ წვეთებს, რომლებიც სახურავიდან, კრამიტის ღარიდან, ჩამოდის; სოფელ ძიმითში ერთ ღელეს ჰქვია ო-ჩორჩხ-ა. ესეც, ეჭვია არაა, მომდინარეობს ფორმიდან ო-ჩორჩხ-ე, ე. ი. სათვეზე მდინარე.

სწორედ ამ კონსტრუქციისა სამცხურ-მესხური ჰიდრონიმი ო-ძრ-ე, ანუ მოძრავი, სამოძრაო, დაუღვარი მდინარე.

უძველეს დროში ჰიდრონიმებს ქართველნი გამოხატავდნენ ორი სიტყვით. პირველი კონკრეტულ სახელს წარმოადგენდა, მეორე - ზოგადად მდინარეს, ოლონდ მდინარის სახელი გახლდათ ხევი. ასე მივიღეთ შემდეგი ჰიდრონიმები: კისის-ხევი, ქვათა-ხევი, ცხენის-ხევი, ბახვის-ხევი და სხვ. მაშასადამე, ხევი ნიშნავდა წყალს, მდინარეს; შუა საუკუნეებში ხევი თანდათან განიღვენა და იგი შეცვალა სიტყვამ წყალი. ასე შეიქმნა ცნობილი ჰიდრონიმები: ცხენის-წყალი, ბახვის-წყალი, ბჟუჟის-წყალი... ეს ვითარება კარგად არის დაფიქსირებული „ვეფხისტყაოსანში“. აქ ძალიან ბევრჯერ წყალი სწორედ მდინარეს გულისხმობს: „ნახეს, უცხო მოყმე ვინმე ჯდა მტირალი წყლისა პირსა“ [4]. კიდევ რამდენიმე მაგალითი: „მინდორსა იქით წყალი დის“ (78,2); „მის მთისა ძირსა წყალის დის“ (184,3); „გავლო წყალი და ტყენია“ (193,1); „რა წყალი ნახის, გარდახდის“ (840,2) და ა. შ. [5]

ამრიგად, ცხენის-წყალი, ბახვის-წყალი, ბჟუჟის-

წყალი მხოლოდ ასე უნდა გავიგოთ: ცხენის-მდინარე, ბახვის-მდინარე, ბჟუჟის-მდინარე.

დაბოლოს, დღეს უკვე კონკრეტულ სახელებს წინ ან უკან (უფრორე წინ) ერთვის არა ხევი ან წყალი, არამედ თანამედროვე სიტყვა - მდინარე. მაგალითად, მდინარე იორი, მდინარე ალაზანი და ა. შ.

მაშ, ასე:

ისტორიული პროცესი ამგვარად გვესახება: ხევი, წყალი, მდინარე.

ახლა კი ისა ვნახოთ, თუ რა დამართა სამცხის პატარა მდინარეს, რომელსაც ეწოდება ოძრე. ძველი ქართული წესისამებრ, მას დამატა ტერმინი ხევი. ასე მივიღეთ ცნობილი სტრუქტურა: ოძრის-ხევი. შეადარეთ: კისის-ხევი, ქვათა-ხევი...

სხვათა შორის, სამსჯელო რეგიონში ამგვარი წარმოება ფრიად და ფრიად გავრცელებული ყოფილა. ეს მდინარეებია: ქუაბის-ხევი; ბობნავის-ხევი; სლესის-ხევი; ლოგად-ხევი; თიხრევის-ხევი; ყინცვის-ხევი; ზიკილიის-ხევი; ბორჯომის-ხევი; ლიკანის-ხევი და სხვ. [6]

აქვე შევნიშნავთ: საყოველთაოდ ცნობილია, რომ ქართულში ნათესაობითი ბრუნვის ნიშნის თანხმონი „ს“ სიტყვის გაკომპოზიტივების ვითარებაში იკარგვის. ეს მოვლენა განსაკუთრებით ფართოდ არის გავრცელებული კახურ მეტყველებაში, მაგრამ არც სხვა დიალექტებისათვის არის უცხო. ამ მხრივ საყურადღებოა ქართული გვარები: ცქიტისვილი მიღებულია ფორმისგან ცქიტის-შვილი; მჭედლის-ვილი - მჭედლის-შვილისაგან და ა. შ.

მსგავსმა ფონეტიკურმა მოვლენამ შეაპირობა, რომ კონსტრუქცია ოძრის-ხევი მალევე გადაიქცა ბგერათკომპლექსად ოძრი-ხევი; მომდევნო ეტაპზე შეიკვეცა რთული სიტყვის მეორე კომპონენტიც და მივიღეთ ფორმა ოძრი-ხე. საყურადღებოა, რომ ეგ შუალა კონსტრუქცია დაფიქსირებულია ისტორიულ წყაროებში [7].

ცნობილი ამბავია: ტოპონიმი, ჩვეულებრივ, იკუმშება, კარგავს ცალკეულ ბგერებს და მარტივდება. მაგალითად, იყო მარტო-მყოფი და გახდა მარტყოფი; იყო ზედა ზადენი და გახდა ზედაზენი.

აღნიშნული ფონეტიკური ინერცია შეეხო ფორმასაც ოძრის-ხე და მოგვცა მოსალოდნელი კომპლექსი - ოძრხე.

ესაა საყრდენი ფორმა, რომელიც სიტყვის წარსულსაც გვიშუქებს და მომავალსაც.

ამრიგად, მთელი რიგი ფონეტიკური პროცესების გამოისობით ხელთა შეგვრჩა სამცხის დედაქალაქის ცნობილი სახელწოდება ოძრხე, ოლონდ აქ საქმე გაგვირთულდა!

ცნობილი ამბავია: ქართულ ენას არ უყვარს რამდენიმე თანხმოვნის ერთად დაჯრა. მაგალითად, თუ სომხისათვის ჩვეულებრივია გვარი მკრტიჩიანი, სადაც ზედიზედ 5 თანხმოვანია წარმოსათქმელი, ქართველი ცდილობს მის გახმოვანებას და ამბობს ასე - მიკრტიჩიანი. ესე იგი, სიტყვას ახმოვანებს „ი“ ფონემით. სამცხის დედაქალაქის სახელწოდებაშიც თავი მოიყარა სამმა ურთულესმა თანხმოვანმა:

ძრხ. ქართული მეტყველების ეს დიდი პრობლემა ენას ფონეტიკური გარდაქმნების გზით უნდა დაეძლია და დაძლია კიდეც. აღნიშნულის გამოისობით ფორმა ოძრხე ორი მიმართულებით განვითარდა. ეს გახლავთ „ა“ და „ბ“ მიმართულება.

ა) უწინარეს ყოვლისა, დაიკარგა „რ“ ბგერა და ვითარება ოდნავ შემსუბუქდა - ოძხე, ოლონდ ენამ საკმარისად ვერც ეს შედეგი მიიჩნია და უფრო შორს წავიდა — „ძ“ აფრიკატი უფრო მსუბუქი რთული თანხმოვნით შეცვალა. ასე მივიღეთ ოცხე. აქ თავისი როლი შეასრულა სხვა გარემოებამაც. ცნობილია, რომ ქართული ჰარმონიული კომპლექსები არ იცნობს კონსტრუქციას „ძხ“, ხოლო „ცხ“ სწორედ ასეთად არის ცნობილი. მაშასადამე, ენის ბუნებრივი მისწრაფება „ძხ“ შეცვალოს ბგერათკომპლექსით „ცხ“.

მაშასადამე, მიუღებელი კომპლექსი „ძხ“ ენამ შეცვალა მისთვის ბუნებრივი და მისაღები ჰარმონიული კომპლექსით „ცხ“.

ფორმა ოცხე (შევისხენოთ გვარი ოცხელი!) მოგვიანებით საფუძვლად დაედო მთელი რეგიონის, პოლიტიკურ-ადმინისტრაციული რაიონის, სახელდებას. ფორმას ოცხე დაერთო დანიშნულების მანარმოებლები სა-ე და ასე მივიღეთ ახალი ტერმინი: სა-ოცხე-ე→სა-ვცხე-ე→სა-მცხე-ე→სამცხე.

„ვ“ ბგერის „მ“ ბგერად გადაქცევა ქართულში ჩვეულებრივი მოვლენაა. შევისხენოთ: რა-ოდენი-მე→რა-ვდენი-მე→რამდენი-მე.

ამრიგად, ოძრხე ფორმის ერთი - (ა) მიმართულებით განვითარებამ მიგვიყვანა ორი ახალი ტერმინის გაჩენამდე. ესენია: ოცხე და სამცხე. საგულისხმოა: ძველი ოძრის ხევი მოგვიანებით, მაშინ, როდესაც ოძრხე იქცა ოცხე ფორმად, გახდა ოცხის წყალი, როგორც ეს მოსალოდნელი იყო [8].

მაშ, ასე:

ერთის მხრივ, ოძრხე-ოცხე-სამცხე, ხოლო, მეორეს მხრივ, ოძრის ხევი→ოძრხე→ოცხე→ოცხის წყალი.

ბ) არანაკლებ საინტერესო გამოდგა საძიებელი ფორმის განვითარების მეორე მიმართულება. ოძრხე აქ სულ სხვა ცნება-ტერმინს უდებს სათავეს.

ცნობილი ფაქტია:

ბუნებაში არსებობს არაერთი ქიმიური ელემენტი, რომლებიც მარადიულად იარსებებს და არ დაიშლება, თუ წყალი არ დაესხურა. წყალთან რეაქციის შედეგად კი მყისვე იშლება შემადგენელ ნაწილებად (მაგალითად, მარგანეცის კალიუმი).

სწორედ ასეთსავე ბუნებას ავლენს ქართულში აფრიკატი „ძ“. თუ მას წყლის მსგავსად „დაესხურა“ რომელიმე ხმოვანი, მაშინ ის იშლება შემადგენელ ელემენტებად; თუ ხმოვნის მეზობლად არ აღმოჩნდა, იარსებებს ხელშეუხებლად; მაგრამ იმის გამო, რომ ქართულ ენას უჭირს „ძრხ“ (ო-ძრხ-ე) თანხმოვნების მიჯრით წარმოთქმა, იძულებული შეიქმნა, გამოეყენებინა რთული ძირის „ძრხ“ წარმოთქმის გამაადვილებელი „წყალი“, ანუ ხმოვანი. ერთ შემთხვევაში ეს ხმოვანი გამოდგა „უ“. ასე მივიღეთ

ფორმა ოზურხე. როგორც ითქვა, „უ“ ხმოვანი აქ ასრულებს იმ წყლის როლს, რომელსაც ქიმიური ელემენტის დაშლა ძალუძს. ასე რომ, „უ“ ხმოვანმა გამოიწვია „ძ“ აფრიკატის შემადგენელ ელემენტებად დაშლა: ოძურხე-ოდზურხე. ასე მივიღეთ შუალედური ფორმა ოდზურხე. შემდეგ „დ“ ბგერა დაიკარგა და ხელთ შეგვრჩა ძალიან საინტერესო ფორმა ოზურხე. ეს გამოგნებლად საკვირველი შუალედური კომპლექსი ოზურხე კიდეც არის დაფიქსირებული ჩვენს კლასიკურ ლიტერატურაში ტოპონიმის, ქალაქის, აღმნიშვნელად. თავის ცნობილ პოემაში „გაბაასება თეიმურაზ მეფისა და რუსთველისა“ არჩილ ბაგრატიონი აღწერს ისტორიულ ფაქტს, როცა თამარ მეფის წინააღმდეგ ამბოხებულმა დასავლეთ საქართველოს ერისთავებმა გადანვეს ათაბაგთა რეზიდენცია ოძრხე, რაკილა ათაბაგი თამარს ვერ უღალატებდა. ეს ფაქტი ისტორიკოსებსაც დაუფიქსირებიათ. მათ გამაძნეარ ქალაქად წარმოგვიჩინეს სწორედ ოძრხე; მაგრამ გამოგნებლად საყურადღებო ისაა, რომ არჩილ მეფე ამ ტოპონიმს ასე მოიხსენიებს - ოზურხე. აი, მისი ტაეპი:

დასწევს ქალაქი ოზურხე,
გიჟისა სთქვეს: „დააბი ეს!“

ამრიგად, ისტორიკოსები რომ ოძრხე ქალაქს ასახელებენ, არჩილი მიუთითებს დასახლებაზე ოზურხე. გასაგებია: არჩილი ამ ფორმას თვითონ არ მოიგონებდა. მაშასადამე, მეჩვიდმეტე საუკუნის მეორე ნახევარში ამგვარი დასახელების ტოპონიმი არსებულა, ანუ სამცხის დედაქალაქს ძველ სახელთან ერთად ამ სახელის მომდევნო, განვითარებული, სახელიც ჰქონია. ეს ფორმა ასრულებს ალექსანდრის შუქურის როლს: გვიჩვენებს, რომ აქედან მომდინარეობს სხვა ტოპონიმის ფორმაც. ეს გახლავთ ოზურგეთი.

ახლა ისა ვნახოთ, თუ როგორ განვითარდა „ოზურხე“ და მოგვცა „ოზურგეთი“.

ფორმის ფონეტიკური განვითარების პირველ ეტაპზე მივიღეთ ოზურხეთი:

ოზურხე-ეთ-ი→ოზურხეთი; მეორე ეტაპზე „ხ“ ბგერა შეიცვალა ქართული ენისათვის უფრო ჩვეულებრივ „გ“ ამგვარად: ოზურხეთი→ოზურგეთი.

ცნობილია: ქართულ ბგერათა სისტემას მოეპოვება წარმოქმნის ადგილისდა მიხედვით შედგენილი ტრიადები, სამეულები: ბ-ფ-პ, დ-თ-ტ, გ-ქ-კ... ამასთანავე, აღსანიშნავია: ქართული გ-ქ-კ სამეულის წევრები ხშირად ცვლიან უცხოური წარმოშობის სიტყვებში არსებულ „ხ“ ფონემას. მაგალითად, ესპანურად მამაკაცსა ჰქვია ხორხე. აქ ორი ცენტრალური ბგერაა ორი „ხ“. ქართულში ორივეს ენაცვლება „გ“ - გიორგი; უცხოური (თურქულენოვანი) სიტყვაა ხალიკი. აქ ცენტრალური ბგერაა „კ“. აზერბაიჯანულსა და ქართულში ენაცვლება „ხ“ და შესაბამისად გვაქვს „ხალხ“ და „ხალხი“; თურქული „იოკ“ აზერბაიჯანულად ასე ისმის: „იოხ“; სპარსელ მამაკაცსა ჰქვია „ვამიკ“, ხოლო აზერბაიჯანულად და ქართულად - „ვამიხ“; ერთ ადგილს რუსეთში ჰქვია „იაკუტია“

. ცენტრალური ბგერაა „კ“. ქართულად ვიტყვით: „იაგუნდი“. აქ „კ“ ბგერას შეენაცვლა „გ“ ერთეული; რუსები ამ ძვირფას ქვას ასე უწოდებენ – „იახონტ“, სადაც „გ“ ქართულ ბგერას ენაცვლება „ხ“.

მსგავსი მაგალითების მოყვანა უსასრულოდ შეიძლება.

ასე რომ, ოზურხეთი იოლად გახდებოდა ქართული სათავის უფრო ბუნებრივი კომპლექსი ოზურგეთი.

ბევრი მეცნიერი ფიქრობდა, რომ გურულები მესხეთიდან არიან გადმოსულნი, რომ დადიანმა მათ კოლხეთის გული (მეგრულად „გური“) დაუთმო და იქ დაასახლაო.

ჩვენი გამოკვლევის მიხედვით, ეს მართლაც ასე ჩანს.

ირკვევა, რომ სამცხიდან გადმოსახლებულმა მესხებმა გურიის ტერიტორია აითვისეს, ხოლო, როგორც ხშირად მომხდარა ისტორიაში, არც წინაპართა სამშობლო და მისი დედაქალაქი დაივიწყეს და ახალ ადგილას დააარსეს ახალი დედაქალაქი ოძრხე-ოზურხე-ოზურგეთი. ამ დროს, როგორცაა ჩანს, ისტორიული ფონეტიკური პროცესის შედეგად ფორმა ოზურხეთი-ოზურგეთი ჩამოყალიბებული ყოფილა. ამიტომაც დაერქვა გურულთა დედაქალაქს ოზურგეთი.

ამრიგად, ირკვევა სრულიად განსაცვიფრებელი ამბავი: ოძრხე ფორმამ, ერთის მხრივ, მოგვცა სამცხე, ხოლო, მეორე მხრივ, - ოზურგეთი.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. ვახუშტი ბაგრატიონი, ქართლის ცხოვრება, IV, თბილისი, 1973, გვ. 110;
2. იქვე, გვ. 658-59;
3. იქვე, გვ. 57; აგრეთვე 664, 651;
4. რუსთველი, ვეფხისტყაოსანი, თბილისი, 1966, გვ. 26;
5. ვეფხისტყაოსნის სიმფონია, შეადგინა აკაკი შანიძემ, თბილისი, 1956, გვ. 39;
6. ვახუშტი ბაგრატიონი, გვ. 662-663;
7. არჩილ ბაგრატიონი, თეიმურაზისა და რუსთველის გაბაასება, ქართული მწერლობა, 6, ნაკადული, თბილისი, 1989, გვ. 521;
8. ვახუშტი ბაგრატიონი, გვ. 664;
9. არჩილ ბაგრატიონი, გაბაასება, ქართული მწერლობა, გვ. 6,489.